

Экономикәпа социалла аталану

Султаләка әнәслә вәслес тесен

(Вәсә. Пусл. 1-мөш стр.). Сәт туса илессипе, иртнә сүлхи сәв вәхәтрипе танлаштарсан, «Сәятель» (54 процент), К. Иванов яч. хис. (35 процент), «Хлебобор» (19 процент), Чапаев яч. хис. (18 процент) хушаләхсем япәхрах әсләнә. Кашни өне пүснә сәт сәвасси вәтамран К. Иванов яч. хис. хушаләхра 1319 килогрампа, «Свобода» хушаләхра 3815 килогрампа танлаштар.

Тишкерү сәкна кәтартса парат. Хушаләхсенче мейракалла шултра вьләхсенә шайлаштарса хәтәрленә апатпа тәрантармәсә, патшаләха пәчәк вицәллә вьләхсенә сутасә.

«Колос» хушаләхра мейракалла шултра вьләхсенә сыснасен ийшнә 60 процент, «Сәятель» хушаләхра 30 процент, Ленин яч. хис. хушаләхра 19 процент чакна. Малашләха пәхса тәлләвлә әсләсе пыракан хушаләхсенче вара кәтартусем япәх мар. Акә, «Свобода», Ильич яч. хис., «Герой», Суворов яч. хис. хушаләхсенче вьләхсенә үт хуштараси тата кашни өне пүснә сәт сәвасси районән вәтам кәтартәвәсенчен пысәкрах.

Сителәклә апат базисә вьләхсенчен кирлә чухлә продукция илме май сук. Сәк вәхәтра условнә пәр пүс вьләхә валли районәне вәтамран 16,1 центнер апат единици хәтәрленә. Ку вәл иртнә сүлхи шайран 27 процент сахалрах. Паллә өнтә, вьләхсенә йәркеллә тәрантарса усрама 28 центнер апат единицинен кая мар кирлә. Е. Андреев яч. хис. (14,2 центнер), «Чемеево» (15,5), «Передовик» (15,5) хушаләхсенче вьләхә апачән запасә чухән. Хушаләхсенче хәтәрләсе хәварнә утән 6 процент кәна 1-мөш класа тивәсет, 29 процент 2-мөш класла, йтти 3-мөш класла тата класноса тивәсменни. Сенажапа силосан 70 процент 2-мөш класла, 30 процент 3-мөш класла тата класноса тивәсменни.

Аратләх әсә сине ытларак тимләхә уйәрни кирлә. Аратлә сәмрәк вьләхсем ытларак туянмалла, лизингпа тата инвестици крәдичәсемпе усә курса халхы технологи оборудованийәсенә әсә кәртмеллә.

Халхы вәхәтра 12 ял хушаләх предприятијә вьләх-чәрләх фермисенә реконструкцияме тата сәнетме паләртнә. Ку кредитсенә илме бизнес-проектсем тата проекта смета документацийә кирлә. Ял хушаләх предприятијәсен ертүсисем активлә пулланипе сәк әс вәрах пырат.

Кәсал тәш тырә иртнә сүлхинчен 16 процент сахалрах пүхса кәртнә. Тухәс вәтамран гектар пүснә 17 центнерпа танлашнә. Чи пысәк тухәс «Ударник» хушаләхра – 26 центнер. «Чемеево» тата «Герой» хушаләхсенче вәл 22 центнер пуллә. Сәв вәхәтра «Колос» хушаләхра тәш тырәпа пәрса йышши культурасенә кашни гектаран 8 центнер, «Лидер» агрофирма 9 центнер, «Нива» агрофирма 11 центнер пүхса кәртнә. Сәр улми 7 процент ытларак кәларса пүхнә, тухәс гектар пүснә 152 центнерпа танлашнә.

Конкурентлә ял хушаләх продукция туса илсә тесен ку е вәл продукция туса илессипе специализацияленни кирлә. Ял хушаләх производствинә эффективлә ертсе пырас, инноваци технологиясенә әсә кәртес, пысәк тухәслә техника туянас тесен экономика тәлләшпә хавшак хушаләхсенә пысәк хушаләхсемпе тата предприятисемпе пәрлештермеллә. Ку вәл – ситес сүлхи задача. Патшаләх енчен ял хушаләх

ләхне финанс тәлләшнәчә сахал мар пулшә кулет. Пур шайри бюджетран кәсалхи 9 уйәхра дотациясемпе компенсациясем 13041,5 пин тенкә уйәрса панә. Вьләх-чәрләх отсрльнә аталантарма 4166,9 пин тенкә хывнә.

ЕҢ ТУХАСЛАХӘ

Производствапа хушаләх әсә-хәлән кәтартәвәсем әс ресурсәсемпе мәнлә усә курнипе тәррәмәнәх сыхәннә. Ес тухәсләхә – производствә әсә-хәлән эффективләхән кәтартәвә. К. Иванов яч. хис., «Агроурожай», «Хлебобор», Чапаев яч. хис., «Волга» хушаләхсенче әсләкен кашни сүн пүснә продукция туса илессин шайә пәчәк. Ку өнәпә «Моргаушская» чәх-чәп фабрикачә, «Ударник», «Восток», «Орино» хушаләхсенче кәтартуллә әсләнә.

УЙАХРИ ВАТАМ

Чәваш Республикаси Президентә октябрән 11-мөшәнчә йышәннә 87 № Указа киләшүллән кәсалхи 4-мөш кварталта уйәхри вәтам әс уқси шайнә пурәнмалли минимума сити (2736 тенкә) үстермә паләртнә.

Кәсалхи 9 уйәхра районәне пә уйәхри вәтам әс уқси шайә 3502 тенкәпә танлашнә, иртнә сүлхи сәв вәхәтринчен 31 процент үснә. Апла пулин те, унән виши пысәк мар. Районән экономика отсрләнчә әс уқси шайә паләртмалла улшәнә тәрәтә, промышленноса вәл 6987 тенкәпә, ял хушаләхәнчә 2330 тенкәпә танлашнә. Енчән те «Моргаушская» чәх-чәп фабрикачә, «Ударник», Ильич яч. хис., «Лидер», «Орино» хушаләхсенчә әс уқси шайә районән вәтам кәтартәвәсенчен пысәкрах пулсан, «Агроурожай», К. Иванов яч. хис., «Сәятель» хушаләхсенчә 1200 тенкәне те ситмәст е пурәнмалли минимумран 2 хут пәчәкрәх.

Ес уқси тәлләссипә парәмсенә татассипә уйтүсем сук мар. Октябрән 1-мөшә тәллә ку парәм 1163 пин тенкәпә танлашнә.

КРЕДИТ ТАТА ДЕБИТОР ПАРАМӘСЕН

Кредит тата дебитор парәмәсен шайлашәвә урлә ял хушаләх предприятијәсен финанс тәлләшнәчә лару-тәрәвнә хаклама пулат. Октябрән 1-мөшә тәллә кредит парәмә 72,9 миллион тенкәпә, дебитор парәмә 45,7 миллион тенкәпә танлашнә. «Агроурожай» хушаләхра, «Лидер» агрофирма, Чапаев яч. хис., «Хлебобор», «Чемеево» хушаләхсенчә кредит парәмәсем чылай. «Свобода», «Орино», Е. Андреев яч. хис. хушаләхсенчә ку тәлләшпә лару-тәру йәркелләрәх.

Ял хушаләх предприятијәсем илмәлли уқса виши 45319 пин тенкәпә танлашнә. Ку вәл пысәк сумма. Анча та пәр предприятия те парәмсенә суд урлә шыраса илессипә кирлә пек сине тәмәстә.

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

Районти промышленность предприятияәсем, халхы хаксемпе шултасан, 344,5 миллион тенкәләх продукция туса хәтәрләсе әсатнә. «Сәпель» предприятия уйәрама әнәсуллә әсләсе пырат. Кунта продукция туса кәларассинә үнчәни сәв вәхәтрин шайәнчә 1,46 хут үстернә. Районән пәтәм промышленность производствинә кәләпәшәнчә сәк предприятия түпи 51 процентпа танлашнә. «Вита» предприятия продукция туса кәларассинә 53 процент, «Муркаш издательство сурчә» – 44 процент, «Моргауши сәтгаз» филиал – 29 процент, Мур-

кашри пурәнмалли сурт-йәрпә коммуналлә хушаләх 25 процент үстернә.

Сәв вәхәтрах продукция туса кәларассинә чакна тәсләхсем те пур. Производство кәләпәшә Муркашри сәт-су заводчә 25 процент, Муркашри кирпәч заводчә 10 процент, «Моргаушагропромхимия» пәрлешүрә 3 процент чакна.

УЙАХРИ ВАТАМ

Ес уқси виши продукция туса кәларма каякан тахаксем сүнчә паләртәт, издәлисен хәй хакләх шутнә кәрет. Ес уқсинә пурәнмалли минимумран сахалрах «Энергосервис» (1315 тенкә), «Моргаушрайбыт» (1604 тенкә), «Моргаушагропромснаб» (1679 тенкә), «Моргаушагропромхимия» (2151 тенкә) предприятисенчә тәлләсә.

ЕҢ ТУХАСЛАХӘ

Произдукция хәй хакләхнә чакрас тата тулшә ытларак илсә тесен кашни предприятия әсә тухәсләхнә үстерсин шайә әс уқсин виши үстерсин шайәнчә маларах пымалла. Ку принцип «Сәпель», «Сундырь-Хлеб», «Муркаш издательство сурчә» предприятиясенчә, Муркашри тата Мән Сәнтәрти пурәнмалли сурт-йәрпә коммуналлә хушаләх предприятијәсенчә, «Моргаушагропромснаб» предприятия пурнәсләтә.

ФОНДСЕМПЕ УСА

Фондсемпе усә кураassin шайнә тәп фондсен кашни тенки пүснә мән чухлә продукция туса кәларни кәтартса парат. «Моргаушавто-техсервис» (0,26), «Моргаушкорм» (0,38), «Моргаушагропромснаб» (0,35), «Энергосервис» (0,53) предприятиясенчә ку кәтарту пәчәк. Сәнә техника хәтәрләсәмпе анләрах усә курни кирлә. 20 сүл ытларак усә курнә производство оборудованийә кивә шутланат. Задача сәкән пек тәрәт. Енчән те ертүсә предприятия йәркеллә әсләме майсем туса пама пултараймасть пулсан, әна әсләме пултаракансенә памалла е сутмалла. Планпа вара 2008 сүл тәллә промышленность производствинә 28 процент үстермеллә.

ПЕЧЕК ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО

Пәтәм промышленность производствинә 29 процент пәчәк предпринимательство йышәннә. Пәчәк предприятиясен муниципаллә предприятисем валли продукция парса тәрәссипә йтти предприятисемпе танах конкурссенә хушәнассә, сәнтәртүссәм пулса тәрәссә. Иртнә 9 уйәхра пәчәк бизнес субъектәсенчә 18462,9 пин тенкәләх продукция туяннә. Ку вәл пәтәм вишен 36 процентчәпә танлашнә.

Пәчәк предпринимательствәра 9 сүту-илү точки уснә, хушма әс вьрәнәсем 21 йәркеләнә. Вәсенчә уйәхри вәтам әс уқсин шайә 2800 тенкәпә танлашнә.

СУТУ-ИЛҮ

Ваккан сутмалли товар савранәш кәләпәшә үссе пырат. Товарсем сутасси Муркаш райовәпә 19 процент, Мән Сәнтәрти райовәпә 22 процент үснә. Ку шайра апат-симәс продуктәсем 89 процент йышәнәссә.

СЫНСЕН ВКЛАЧӘСЕМ

Сынсен банксенчи вклячәсем октябрән 1-мөшә тәллә 118,1 миллион тенкәпә танлашнә, пәлтәрхи шайран 36,8 процент үснә.

СТРОИТЕЛЬСТВО, ПУРАНМАЛЛИ СУРТ-ЙЕРПЕ КОММУНАЛЛА

Районән инвестици про-

граммипә киләшүллән инженерипә социаллә инфраструктура объектәсем тәвас әс пырат. Кәсалхи 9 уйәхра финансламалли тәллә сәл куссенчә ку сферәна 200,4 миллион тенкә инвестицияленә е иртнә сүлхи сәв вәхәтринчә 22 процент нумайрах. Уйрәм сынсен сурчәсенә 14040 тәваткал метр тунә. Ку вәл пәлтәрхинчә 16 процент ытларак. Султалак вәсленичә вара 11000 тәваткал метр пурәнмалли суртсем хута ямалла. 4,9 километр сүлсем тунә. 9 яла асфальт сүлсемпә сыхәнтарма пәхнә.

Пурәнмалли сурт-йәрпә коммуналлә хушаләх предприятијәсенә кәркүннәхә хәлләхи тапхәра хәтәрләсе кулләнчә тата капиталлә юсәв әсәсенә 2298 пин тенкәләх пурнәсләнә. Коммуналлә сәмәлләхсемпә усә курнәшән тәлләмәлли парәмсенә шыраса илсә әс пырат. Иртнә тапхәрта 1675,6 пин тенкә шыраса илме 309 иск заявленийә тәрәтнә. Халхы вәхәтра хвәттерсенчә пурәннәшән тата коммуналлә сәмәлләхсемпә усә курнәшән тәлләмәлли парәм 681 пин тенкәпә танлашнә.

9 уйәхра социаллә ипотека кредитчән программипә 5 сәмә 800 пин тенкә кредит илнә. 2 сәмрәк сәмә «Ялән 2010 сүлчәни социаллә аталанәвә» программәпа 199,2 пин тенкәләх патшаләх пулшәвнә тивәснә. 15 сәмә валли каялла тәвәрсә памалла мар субсидиясем 2 миллион тенкә илме документсем хәтәрленә. Ку программәпа 30 сүлтан асләраххисем ялта әсләкен 12 сәмә 1200 пин тенкә субсидия илсәсә. Сурт-йәр туянма тата тума 24 сәмрәк сәмәне 10844,9 пин тенкә кредит уйәрнә. Сәмрәк сәмәсен сурт-йәр условиясенә ләйхләтма кәсал каялла тәвәрсә памалла мар патшаләх субсидиясенә 164 пин тенкә уйәрма пәхнә. Ку әс малалла пырат.

ДЕМОГРАФИ

Сынсен йышә чакса пырат. Сәк тапхәрта 268 ача суралнә, 509 сын вилнә. Вилчәсем суралакансенчән 1,9 хут нумайрах. 9 уйәхра сәнәрен 163 сәмә чәмәртаннә. Ку вәл үнчәничәнчән 9 сәмә нумайрах. Сәк хушәрах 43 сәмә саланнә (үнчәничәнчән 4 сәмә сахалрах).

Октябрән 1-мөшә тәллә районәпә 10375 пенсионер шутланнә. Вәсенә 235 миллион тенкә пенсия тәллә. Пенсия уйәхри вәтам виши 2304 тенкәпә танлашнә. Сүлталак пулсәмәшәпә танлаштарсан, пенсия виши 236 тенкә үснә. Пенсия виши пурәнмалли минимумран 5 процент пысәкрах.

Ветерансемпә инвалидсем тата хүтләхә тивәссләсем федераллә сәккунсемпә тата РФ, ЧР нормативпа право акчәсемпә киләшүллән сәмәлләхсемпә усә курассә. 9 уйәхра вәсенә 25278,8 пин тенкәләх сәмәлләхсем панә тата пособисемпә тивәсстәрнә.

Есәсәрсипә 53 сын шултанассә. Есәсәрләх шайә районәпә 0,25 процентпа танлашнә. Есәсәрсипә хушәничә хәрәрамсем 79 процент, 30 сүла ситмән сәмрәксем 31 процент. Район территорияненчә преступленисем тәвасси үссе пырат. Преступленисем тәвасси үнчәничә сәв вәхәтринчә 20 процент е 86 тәсләх чухлә үснә. Юнкә, Иуқсакси, Оринин ял тәрәхәсен территориясенчә правәна пәснә тәсләхсем сахал мар.

Э. СИМАКОВА,

район администрацийә экономика пайән ертүсә.

Ноябрән 4-мөшә – Халәх пәрләхән күнә

Пәтәм халәх уявә

1612 сүлхи октябрән 22-мөшәнчә (сәнә стильпә ноябрән 4-мөшәнчә) Мускав хулине поляксенчә тасатнә. Сәк йывәр вәхәтра Хусанти Турә Амәшән турәшән копия (списокә) ополчени ертүсичә Д.М. Пожарскийчә пуллә. Турра өнәнен халәх тәп хулана тәшманран ирәкә кәларинә сәк турәш үмәнчә кәл тунипә сыхәнтарнә. Сәв сулах Михаил Федорович патша Хусан турәшнә халалласа Мускавра икә уяв паләртма йышәннә. Пәри – июлән 8(12)-мөшәнчә – Турәша илнә күн. Тәпри – октябрән 22(ноябрән 4)-мөшәнчә – Мускав хулине Польша интервенциясенчә тасатнә күн. Малтанласа кусем вәсем Мускавра тата Хусанта уявләкан күнсем кәна пуллә.

1649 сүлхи октябрән 21-мөшәнчә Хусан турәшән уявә үмән қәркине Алексей Михайлович патшана Дмитрий йывә сурални сичнән пәлтәрнә. Ку хыпарпа савәнса кайнә патша октябрән 22-мөшәнчә пәтәм Рәсәй уявә тесе паллә тума йышәннә. Вьрәс православия чиркәвән кәлендәрәнчә кукуна халә те Хусанта Турә Амәшән турәшән күнә тесе паләртнә.

XXX

Документсенә усә пәхса историе аса илнә ытлашши мар. Рәсәйрә XVII өмәр пусламәшәнчә тәлләрен катаклизмсем сахал мар пулса иртнә. Сәлтәвәсем – хушаләх кризисә, хресченсенә чураләха кусарни, тәрәссән пурнәс условиясем хәсәнсе ситни, сослови ушкәсәсем, улпутсемпә помещиксем хушшинчи хушәнүсем сивәләнни. Кунсар пүснә казачество кәмәлсәрләхнә, 1601-1603 сүлсенчи вьсләха, обществән әс-хакәл кризиснә, Рәсәй әсәсенә күршә патшаләхсем хушәнәма тытәннинә те асанмалла.

Шәпах сәв вәхәтра, XVI-XVII өмәрсән чиккинчә, вьлсә Борис Годунов килнә. Хысән 1-мөш Лжедмитрийән авантюри пусланнә. Унтан – Василий Шуйский каварсән правленийә, Иван Болотников ертсе пынипә пулса иртнә востани, юлашкичнән тата – «семибоярщина». ытларак та ытларак ют сәршысәм Рәсәй әсәсенә хушәнәма хәтәланнә. Интервенция усаңрах та усаңрах пулса тәна: Польша интервенция, Швед интервен-

ция. Вьрәс престолә сине Польша патшин Сигизмундән йывәлнә Владислава ларти вара наци интересәсенә сутни пуллә. Сәршысә үмнә никама пәхәнманләха сүхатә хәрушләх тухса тәна. Тәрәссипә 1611 сүлта Рәсәйрә наци катастрофия үмәнчә тәна.

Анча та вьрәс сәршысә ют сәршысәсен тыткәнәнчән хәтарма пултарақан вай туяннә. 1611 сүлхи март уйәхәнчә Рязань сәрә сичнә пәррәмәш халәх ополчени йәркеләнә, сәв сүлхи кәркүннә – иккәмәшнә, Чулухула. Чулухулан земски старости Кузьма Минин вьрәс халәхнә халәх ополчени йәркеләме чәснә кәланә. Халәх тата йтти вьрәс хулисем пулшәшнә халәх ополчениен пурләх базинә туса хунә. Кашнин хәйән пурләхән вьсәмәш пайнә ополчени валли уйәрмалла пуллә.

Кузьма Минин пусарәвәпә «Пәтәм сәршысә канәшнә» йәркеләсә. Вәл вәхәтләх правительствә пулса тәрәтә. Ана Дмитрий Пожарский ертсе пьма шанәссә.

1612 сүлхи март уйәхән пусләмәшәнчә ополчени Мускав сине Ярославль урлә похода тухат. Ку вәл сар вайәсенә пухмалли вьрән пулса тәрәтә. 1612 сүлхи август вьсәчнә Мининпа Пожарский ертсе пыракан сар вайәсем тәп хула патша ситәссә. Августнә 22-24-мөшәсенчә Мускав стенисем патәнчә патша ертсе пыракан сарсемпә сәпәсүсем пулса иртәссә. Поляксенә сәпса аркатнә. 1612 сүлхи октябрән 22-мөшәнчә, Хусанти Турә Амәшән турәшән илнә күнәнчә, Китай-хулана илнә. Тәпәр тәватә кунтан Польша интервенциясен Кремльти гарнизонә парәннә, Рәсәйрә тәп хулине ирәкә кәларнә.

Мускава ирәкә кәларни сәршысәра патшаләх власнә сирәплетме май панә. 1613 сүлхи январь уйәхәнчә тәп хула дворянствән, боярсән, тән представителәсен, стрелецсен, казаксен представителәсен тата Рәсәйрә 50 хулин посланикәсен Земствә соборә пухәннә. Пәтрашуллә вәхәт вәсләннә. Патшаләх структурасен сирәплетес әс пусланнә – патша, Дума, хушусем. Рәсәйрә пулсәлхән ыйтәвәсем малти вьрәнә тухнә.

Юбилей

Саламаттәпәр

Очәкәссинчи пәтәмәшлә пәлү паракан шул директорнә Фаина Аркадьевна МАТВЕЕВАНА 50 сүлхи юбилейә ячәпә чунчәрәрен, ашшән саламлатпәр. Анәсүсем, ырләх-сывләх, телей сунатпәр.

Шул коллективә.

Хаклә та юратнә анненә, Сармәкәссипә яләнчә пурәнәкан Вера Павловна САМУШКОВАНА 80 сүл тултәрнә ятпа чунчәрәрен саламлатпәр.

Пурнәсу сәмәл килмерә санән, ачаләхра тәлләхән үсрән, сәмрәкәла машәрсәр тәрса юлтән. Анча әсә нихәсан та пулса усә лармарән, пәтәм вай-халпа ачусенә ура сине тәрәтма тәрәшрән. Ял-йышра та яланах хисәпә әсә. Сәрә сити пул сунатпәр, анне, әпир санән умәнә. Канлә вәтләх, сирәп сывләх таятпәр сана.

Салампа санән йывәлүсем, кинүсем, хәрүпә кәрәвү, 6 мәнукта тата сывәх таванусем.

Хаклә машәра, анненә – Уйкас Янасал ял тәрәхнә кәрекен Купәрля яләнчә пурәнәкан Алина Николаевна НИКОЛАЕВНА суралнә күнә ячәпә ашә туямран чәмәртаннә салампа саламлатпәр. Ачасемшән тата маншән әс пурри – телей. Семә тәпеләпә ашшине тытса тәма сана Турри иксәлми вай-хәват, сирәп сывләх парса тәрәт. Емәтләннә емәтү яланах пурнәсә кәрсе пытәр. Утас өмәрүн сүлә такәр та пәр тикәс пултәр. Хәвәл кулли пек кәмәлнә йтәрәймәстән санәннә, йывәләмпа хәрәме Сунат хушса әс тәрән. Машәрам, сана пуриншән те тавах, Емәрләх пул әс сумра!

Саламлаканәсем: машәрә, ачисем.

ЗАО «МСО «Моргаушская» директор сүмә пулса әсләкен Геннадий Степанович АБРОСЕЕВА 70 сүлхи юбилейә ячәпә ашә кәмәлпа чунчәрәрен саламлатпәр. Геннадий Степанович, сирә татах нумай сүл пурәнма, пирәнпә сума-сумән шәкәл-шәкәл әсләме сирәп сывләх, телей, иксәлми вай-хал тата сәмә ашши сунатпәр. Емәтләннә емәтәрсәм яланах пурнәсә кәрсе пычәр. Пурнәсу тулхә та вәрам пултәр. Салампа ЗАО «МСО «Моргаушская» коллективә.

Юратнә машәра, аттенә, асаттенә – Шаптак-Муркаш яләнчә пурәнәкан Владимир Леонидович МАТВЕЕВА суралнә күнә ячәпә саламлатпәр.

Эпир сана чунчәрәрен юрататпәр, санпа мухтанатпәр, әс пурришән саванатпәр. Ырләх-сывләх, телей, вәрам кун-сүл, әсрә анәсүсем сунатпәр.

Саламлаканәсем: юратнә машәрә, 2 хәрә, 2 кәрүшә, 3 мәнукә, сывәх таванәсем.

